

De sleedoornpage van de Kraaijenbergse Plassen

In het noordoosten van Noord-Brabant liggen, in het oude overloopgebied van de Maas, de zand- en grindafgravingen van de Kraaijenbergse Plassen. Hier bevindt zich de enige populatie van de sleedoornpage in Noord-Brabant. Vanaf 2008/09 is hier, nadat er vlinders gezien waren, door de Vlinderstichting en beide auteurs in de winterperiode gezocht naar eitjes.

In de afgelopen winter is er, om meer zicht te krijgen op de verspreiding, voor het eerst op uitgebreide schaal ook op plekken gezocht waar de soort nog niet was aangetroffen. De vlinder is op meer plaatsen aanwezig en de populatie is robuuster dan werd aangenomen: het is inmiddels een van de grootste van Nederland. Er is dus blijkbaar voldoende goed leefgebied voor deze vlinder. In dit artikel geven we een korte beschrijving van het ontstaan van het gebied waarna de groei en herkomst van de populatie wordt geschetst. Ook wordt kort ingegaan op het gewenste beheer.

De Kraaijenbergse Plassen

Het gebied van de Kraaijenbergse Plassen ligt direct ten zuiden van de Maas en ten westen van Cuijk. Het meet van oost naar west ongeveer 6 en van noord naar zuid zo'n 4 km. Van oorsprong is het een rivierkleigebied met diverse waterlopen en enkele zandige hoogten die in de Na-IJstijd zijn opgestoven. Hierop liggen onder andere het dorp Linden en De Geest.

Tot 1942 liet men de laaggelegen strook langs de Maas 's winters bij een hoge rivierstand onder water lopen. Dit leidde tot extensief agrarisch gebruik en nauwelijks bewoning. Deze inundatie werd geregeld middels de Beerse Overlaat, een verlaging in de Maasdijk. Dit werd bewust gedaan om de dijken verder stroomafwaarts, waar meer mensen woonden, te ontlasten. Vanaf 1968 is er zand, grind en klei gewonnen waardoor plassen zijn ontstaan. Dit water staat meestentijds via de industriehaven van Cuijk in open verbinding met de Maas. Aan de noordzijde van de plassen liggen de Maasuitewaarden met gras- en maaisland. Hier is bijna geen sleedoorn aanwezig. De plassen zelf zijn genummerd in volgorde van ontstaan. Sommige plassen hebben een sterk recreatieve bestemming. Plas 5 heeft het predicaat 'natuurplas' gekregen en is door een dam van de naastgelegen plassen gescheiden. In dit gebied vindt – binnen afrastering – begrazing plaats. Het landbouwgebied ten zuiden van de plassen bestaat uit bouw- en grasland met een aantal verspreide meidoorn- en sleedoornhagen als restant van de bekende Maasheggen. Vanaf begin jaren negentig zijn delen van het gebied ingericht waar de delfstofwinning inmiddels was afgerond. Er is toen meidoorn, sleedoorn en kerspruim aangeplant.

De sleedoornpage

De sleedoornpage is in Nederland een Rode-Lijst-soort uit de categorie 'bedreigd'. Het is een zeldzame standvlinder die maar weinig trekgedrag vertoont. Op

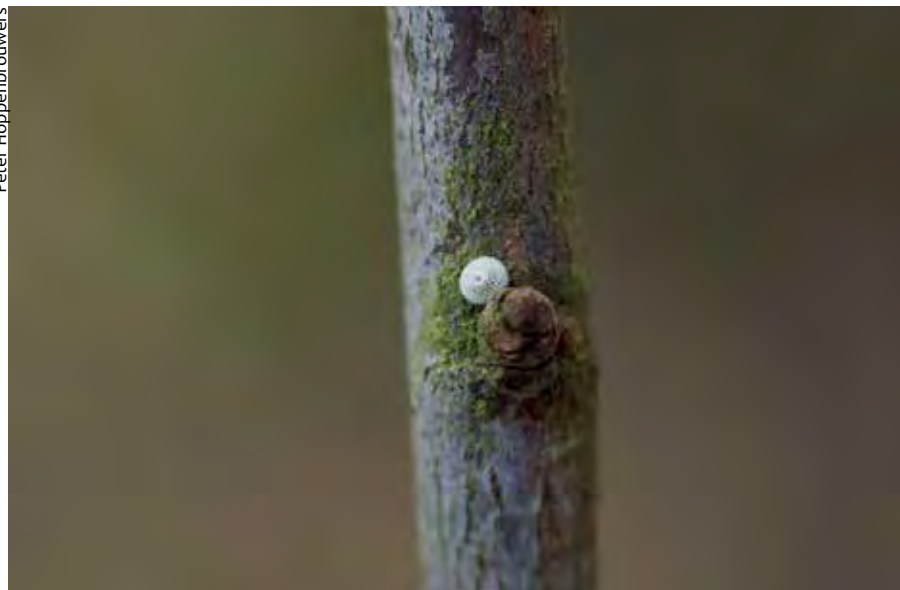
Europese schaal is deze vlinder niet bedreigd. Sinds 2017 is de soort in Nederland onder de nieuwe Wet natuurbescherming een beschermde soort. Onder deze wet valt ook zijn leefgebied. De sleedoornpage heeft één generatie per jaar. Het eistadium beslaat acht maanden en is dus veruit de langste periode. De vlinders vliegen in één generatie tussen eind juli en eind september met een duidelijke piek in de maand augustus. De mannetjes vliegen vaker in de kruinen van vrijstaande bomen en de vrouwtjes houden zich veelal schuil in struwelen waardoor ze lastig zijn te tellen. Omdat de rups groen is en de pop zich in de strooisellaag bevindt, moeten we het voor inventarisatie vooral hebben van de eifase.

Ondanks het speldenknopformaat van de eitjes zijn ze wel te vinden. Ze zijn wit en steken scherp af tegen de donkere takken waarop ze zijn afgezet. De soort doet zijn naam eer aan omdat de vrouwtjes bij de eifazet een zware voorkeur hebben voor sleedoorn. Bij gericht zoeken kunnen ze dan, met name in de oksel op de overgang van ouder naar jonger hout, worden aangetroffen. Deze specifieke plek stelt, zoals we verderop nog zullen aangeven, speciale eisen aan het beheer. Meestal betreft het solitaire eitjes, maar soms meerdere bij elkaar. Zelfs aan de favoriete zonnige zuidzijde van struweel valt het nog niet mee om de speld in de hooiberg op te sporen. Afgelopen winter hebben we het hele gebied afgezocht.

Vrouwtjes leggen gemiddeld maar vijf eitjes op een dag. De volgende dag wordt een nieuwe geschikte

Tekst: Peter Hoppenbrouwers & Sjak Gielen

Peter Hoppenbrouwers

De sleedoornpage legt haar eitjes bij voorkeur in de oksel op de overgang van ouder naar jonger hout.

plek gezocht voor ei-afzetting. Uit onderzoek dat door Thomas in 1974 in Surrey (Engeland) werd uitgevoerd is gebleken dat de eiproduktie kan oplopen tot 150, maar gemiddeld blijft steken op 37. De variatie is wel vrij groot en wordt beïnvloed door de weersomstandigheden tijdens de vliegtijd. Uit hetzelfde onderzoek bleek dat er tijdens de hele cyclus van ei tot vlinder gemiddeld een sterfte optrad van rond 90%. Van eenmaal afgezette eitjes gaat 37% verloren door predatie, ziekte of onvruchtbaarheid, maar veel meer eitjes kunnen verloren gaan door rigoureuus snoeien. Na het uitlopen van de knoppen in mei komen de eitjes uit.

Voorkomen en verspreiding in Nederland

In Nederland kwam de soort in het begin van de vorige eeuw verspreid voor in Hoog-Nederland. In de perioden 1910-1920 en 1960-1980 vond een aanzienlijke afname plaats: de soort verdween nagenoeg uit Drenthe, Overijssel en Noord-Brabant. De oorzaak moet, met name in de laatste periode, gezocht worden in de afname van geschikt leefgebied. Door schaalvergroting zijn heel wat hagen gerooid en vervangen door prikkeldraad. Ook veroudering van de struiken pakt negatief uit.

Vanaf 1985 werd met name in stedelijk gebied (tuinen en parken) weer een toename vastgesteld. Onduidelijk is in welke mate het intensiever zoeken naar eitjes in de winter hieraan heeft bijgedragen.

De sleedoornpage komt voor op overgangen van zand naar klei of veen. In Nederland zijn dat de randen van de stuwwallen (Wageningen, Ede, Apeldoorn, Nunspeet, Soest, Amersfoort, etc.), de overgangen bij rivierduinen (dal van de Vecht, Kraaijenbergse Plas-

sen) en overgangen op de Limburgse lössgronden. De meest recente verspreiding in Nederland is zichtbaar op kaart 2.

De sleedoornpage in het onderzoeksgebied

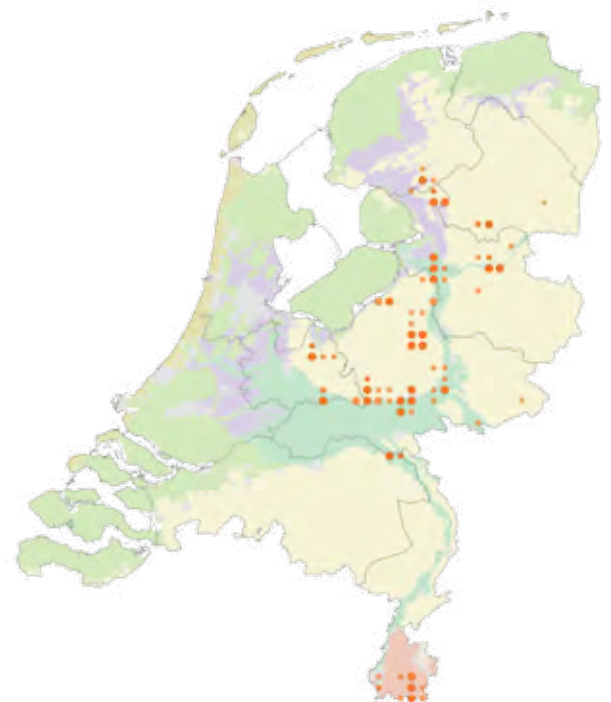
Uit de literatuur is bekend dat de sleedoornpage een weinig mobiele vlinder is die doorgaans niet verder vliegt dan enkele honderden meters langs een bosrand of struweel. Vrouwtjes kunnen bij gebrek aan voldoende geschikte plaatsen om eitjes af te zetten wel wat verder komen.

In 2001 en 2002 zijn langs de A73 respectievelijk imago's en meerdere eitjes gevonden (onderzoek Ecologisch adviesbureau Natuurbalans-Limes Divergens). In deelgebied De Geest zijn zowel in 2001 als in 2008 twee imago's waargenomen. Vanaf 2009 is de sleedoornpage gevolgd door gericht te zoeken naar eitjes in de winterperiode. De intensiteit van het zoekwerk is niet constant geweest en de gevonden aantallen varieerden dan ook van 6 tot 121 per jaar. Lange tijd zijn de eitjes op twee plekken in het gebied gevonden. In de eerste onderzoeksjaren was dat vooral in de noordoostelijke hoek. Later verschoof het zwaartepunt naar het westelijke deel bij 'De Geest'. Ook in de Ooijpolder hebben we in 2011 op de oude vindplaatsen en andere potentieel geschikte plekken naar eitjes gezocht, maar tevergeefs. In de afgelopen winter 2016/17 is intensief, ook buiten de twee bekende kernen, gezocht met als resultaat 523 eitjes.

Er is nu vastgesteld dat de sleedoornpage de hele noord- en westkant van de plassen heeft bevolkt. Een verrassing was dit voor ons eerlijk gezegd niet. Op de

Kaart 1. Verspreiding van de sleedoornpage tot 1950.

Kaart 2. Verspreiding van de sleedoornpage 2010 - 2017

eerste plaats is er hier eerder nooit gericht gezocht naar eitjes. Daarnaast lijkt het erg aannemelijk dat de verspreiding sterk bevorderd is door de kap van de begroeiing onder de hoogspanningsmasten die enkele jaren geleden heeft plaatsgevonden. Dit heeft een nieuw vestigingsgebied als het ware toegankelijk gemaakt voor de soort. Vooralsnog ligt de dichtheid van de aangetroffen eitjes aan de noordzijde wel veel lager dan in de oude kerngebieden, maar de voldoening was des te groter om in eerder maagdelijk gebied ook eitjes te vinden.

Hoe heeft de vlinder het gebied bereikt?

Het lijkt aannemelijk dat de sleedoornpage via het Maasdal vanuit Zuid-Limburg het gebied heeft gekoloniseerd. Waarnemingen van vóór 1990 laten zien dat de soort langs de Maas tot Middellaar werd aangetroffen. De dichtstbijzijnde populatie ten noorden van het gebied bevindt zich hemelsbreed op dik 25 km in Arnhem-Zuid, wat vestiging vanuit die kant minder waarschijnlijk maakt.

Een tweede hypothese, die ervan uitgaat dat de soort met plantmateriaal is meegekomen, is niet geheel ondenkbaar. De eerste vermelding van de soort in het gebied valt in de tijd namelijk samen met de aanplant van nieuwe sleedoornhagen. We hebben de herkomst van het plantmateriaal niet kunnen achterhalen.

Beheer

Gezien de primaire natuurfunctie heeft de gemeente Cuijk in 2000 het eigendom van Plas 5 en de zuidwestelijke oeverzone van Plas 7 overgedragen aan het Brabants Landschap. Het gaat in totaal om 260 ha. In totaal is er in het gebied sinds het jaar 2000 nog 17 km struweelhaag aangeplant, waarvan ca. 15 km in het door Brabants Landschap beheerde gebied.

De sleedoornpage is gebaat bij een beheer dat streeft naar de ontwikkeling van mantelvegetaties met een open structuur en geleidelijke overgangen. Sleedoornstruwelen die te oud zijn geworden en weinig jonge uitlopers hebben, moeten gefaseerd worden teruggezet, waarbij de oudste sleedoorns gespaard moeten worden omdat ze in het voorjaar waardevol zijn als nectarplant voor insecten. Waar 'verbraming' optreedt en de sleedoorns gespaard moeten worden, zullen de braamstruiken inclusief wortelstokken rigoureus verwijderd moeten worden. Vaak zal dan ook aanplant van jonge sleedoorns nodig zijn. Het beheerplan 2009-2019 spreekt van het eens in de 10 jaar afzetten van de struweelhagen. Wij zijn ons ervan bewust dat er meer belangen zijn (budget, werkbaarheid, veiligheid) dan het belang van deze mooie vlinder, maar grootschalig en rigoureus klepelen lijkt niet de beste aanpak voor de sleedoornpage. Het afzetten van de sleedoorns zal gefaseerd moeten plaatsvinden waarbij altijd minimaal twee derde van de struiken ongemoeid worden gelaten. Als nectarplanten zijn met name koninginnenkruid en guldenroede van belang. De in het beheerplan genoemde doelstelling om

Kaart 3. Vindplaatsen eitjes (rood) en onderzochte stroken zonder eitjes (blauw).

bloemrijke graslanden te creëren zou hierop moeten inspelen.

In het gebied rond de natuurplas 5 vindt begrazing plaats met Schotse hooglanders, Tauros en exmoorpony's. Dat gebeurde aanvankelijk integraal in een dichtheid van één dier per 2 ha. Vanaf 2017 zal dit in een lagere dichtheid (één dier per 2,5 ha) plaatsvinden. Rasters zorgen voor selectieve begrazing waarbij delen ook onbegrast blijven. Dit lijkt goed te kunnen uitpakken voor de sleedoornpage.

Of de populatie stand kan houden of zelfs nog verder door kan groeien, zal sterk afhangen van het toekomstige beheer. Er is contact met beherende instanties en de toekomst zal uitwijzen of dat voldoende garanties heeft geboden.

Woord van dank

Zonder de historische data die we van De Vlinderstichting kregen en zonder de inzet van de tellers hadden we dit artikel niet kunnen schrijven.

Literatuur

- Bink, F.A. 1992. Ecologische Atlas van de Dagvlinders van Noordwest-Europa. - Schuyt & Co, Haarlem.
- Bos, F., Bosveld, M., Groenendijk, D., van Swaay, C. & Wynhoff, I. 2006. De Dagvlinders van Nederland: verspreiding en bescherming. Nederlandse fauna deel 7. KNNV Uitgeverij, Utrecht, European Invertebrate Survey - Nederland, Leiden.
- Ecologisch adviesbureau Natuurbalans-Limes Divergens. 2002. Monitoring fauna Kraaijenbergse Plassen 2002. Publicatie in eigen beheer in opdracht van firma Smals bv. i.s.m. provincie Noord-Brabant.
- Goderie Ecologisch Advies bv. 2009. Beheerplan Kraaijenbergse Plassen en Heeswijkse Plas 2009-2019.
- www.vlindernet.nl/vlindersoort.php?vlinderid=1043&v-q=sleedoornpage

